

ISSN 2806-2841

Eesti Looduskaitse Seltsi

infokiri nr 3/2025

JUUNI 2025

*Polina Horpynko „Suvi”
(akrüül, osa diplomitööst, 2025).
Õp. Larissa Sõdur.
Jõhvi Kunstikool*

Teemad infokirjas

- Eesti Looduskaitse Seltsi festival-konverents
- Võrumaa looduslike vaatamisväärsuste rekordid
- Kumari preemia ja looduskaitsemärgi saajad
- Looduskaitsekuu üritused osakondades
- Aasta orhidee 2025 – püramiid-koerakäpp
- Aasta lind 2025 – kormoran ehk karbas
- Lääne-Eesti saarte biosfääri programmialal on juubeliaasta
- Mida võiks jutustada üks vana saarepuu?
- Tartu osakonna õppereis Järveljale
- Looduse hoidmisest väikelinnas ja tema ümbruses
- Räpinlaste talgupäev Laulupeosalus

Eesti Looduskaitse Seltsi festival-konverents
„Loodushoid, julgeolek ja majandus“
Kurgjärvel 26.–27.07.2025

Reede, 25. juuli

20.00 saabumine ja majutus. Söömine omal käel.

Laupäev, 26. juuli

8.00 – 9.00 hommikusöök reede õhtul tulijatele

9.30 – 10.15 saabumine, registreerimine, majutus

10.15 kogunemine konverentsiks

10.30 festivali-konverentsi avamine, ülevaade ELKS-i tegevusest 2024–2025 – Kalev Sepp, Eesti Looduskaitse Seltsi esimees, Eesti Maaülikooli professor

10.50 „Inspireeriv Rõuge“ – Einike Aedmaa, SA Rõuge valla turism juhatuse liige

11.10 „Loodushoiu aktuaalseid teemasid kliimaministeeriumi vaates“ – Kliimaministeeriumi esindaja

11.30 „Rohepöörde eesmärkide rakendamisega seotud ohud Eesti julgeolekule“ – Marite Einland, sotsiaalteaduste magister

11.50 – 12.00 vaheaeg

12.00 „Riigikaitse ja huvigruppide vajaduste tasakaalustamine Eesti julgeoleku tagamisel Nursipalu ja Soodla juhtumite näitel“ – Keiu Püümets, sotsiaalteaduste magister

12.20 „Rõuge valla keskkonnaprobleemid ja lahendused“ – Margit Päkk, Rõuge valla keskkonnaspetsialist

12.40 Loodus, julgeolek ja majandusjulgeolek: tasakaalu otsingul. Paneelarutelu

13.30 – 14.45 lõuna

15.00 – 19.00 ekskursioonid ja ettekanded keskkonnaga seotud õuesõppekohtades

NB! Kl 15.15 algab ELKS-i kongress, kus osalevad ainult täiskogu liikmed ja osakondade delegaadid.

19.30 – 20.30 õhtusöök Kurgjärvel

21.00 õhtune programm ansambliga Rogosi

Pühapäev, 27. juuli

8.00 – 9.00 hommikusöök

9.15 puu istutamine (Enu Mäela)

9.30 – 14.00 ekskursioonid ja ettekanded keskkonnaga seotud õuesõppekohtades

14.00 lõpetamine Pesapuu juures

Üritusel osalemiseks ei pea olema ELKS-i liige – oodatud on kõik huvilised!

Lisainfo ja registreerimine: Anne Nurgamaa, tel 56643602, annenurgamaa@gmail.com

Võrumaa looduslike vaatamisväärsuste rekordid

Anne Nurgamaa, ELKS-i Alutaguse osakonna esimees

Eesti Looduskaitse Seltsi kokkutulek toimub sel aastal Võrumaal Kurgjärvel, mistõttu on paslik Võrumaad pisut lähemalt tutvustada. Võrumaa looduslike vaatamisväärsuste käes on mitmeid rekordeid, millest siinne artikkel räägibki.

Võrumaa kuppelmaastik hämmastab oma mitmekesise ja puutumatult ürgse loodusega. Siin laiub Eestimaa mägisemaid paiku – **Haanja kõrgustik**. Siinseist mägedest üheksateistkümne kõrgus ulatub enam kui 280 meetrit üle merepinna. Nende hulgas on ka Eesti ja kogu Baltikumi kõrgeim mägi **Suur Munamägi**, mille kõrgus on 318 meetrit üle merepinna. Mäel asuv 29,1 meetri kõrgune vaatetorn ehitati 1939. aastal. 2005. aasta remondi ajal sai torn endale ka lifti. Torni tipust, 347 meetri kõrguselt avaneb ligi 50 kilomeetri kaugusele ulatuv panoraamvaade Lõuna-Eesti mitmekesisele loodusele.

Kuid sellega Võrumaa looduslike vaatamisväärsuste rekordid ei piirdu. Võrumaal Naha külas asub **Eestimaa kõige lõunapoolsem tipp**. Haanja külas asub aga suhtelise kõrguse poolest Eesti kõrgeim künegas – **Vällamägi** (304 m). Siin asub ka Eesti kõige paksema turbalasundiga raba (17 m).

Võrumaal asub Eesti sügavaim järv – **Rõuge Suurjärv** (38 m), mis on tekkinud jääaja lõpus jääsulamisvee uuristava tegevuse tagajärjel. **Tuuljärv** on Eesti järvedest kõige kõrgemal asuv järv (257 m üle merepinna) ja **Väimela Alajärv** Eesti kõige paksema mudakihiga järv (17 m). Võrumaal asub Eesti sügavaim ürgorg, mida nimetatakse **Kütioruks**: selle pikkus on 4,7 kilomeetrit ja laius 250–600 meetrit.

Võrumaal looklev **Piusa jõgi** on Eesti suurima langusega jõgi (2,24 m/km). Piusa jõe kallastel kohtab maalilisi devoni liivakivipaljandeid, millest **Härma Mäemine müür** ehk **Keldri müür** on Eesti kõrgeim (43 m, nähtava osa kõrgus 19 m).

Läbi Võru maakonna voolab **Võhandu jõgi** (ka Voo, ülemjooksul Pühajõgi), mis on Eesti pikim jõgi (koos Pühajõega 162 km).

Eesti kümnest jämedamast tammest pooled kasvavad Võrumaal. Urvastes kasvab Eestimaa vanim ja jämedaim tamm **Tamme-Lauri tamm**, mida on kujutatud ka Eesti 10-kroonisel rahatähel. 2008. aasta kevadel mõõtis Hendrik Relve selle puuhiiglase übermööduks 8,31 meetrit. Säilinud väheste aastarõngaste järgi arvestades saadi 1998. aastal puu vanuseks 680 aastat.

Urvaste vallas kasvab ka **Mäe-Lehtsoo tamm**, mis Hendrik Relve andmetel on suurima tüvemahuga tamm Eestis – puu tüvi kõrgub märkimisväärselt ahenemata ligi 6 meetri kõrgusele. Jämedust on tal 719 cm, kõrgust 22 m ja teadlaste arvates on ta umbes 400-aastane.

350-aastane **Mustahamba tamm** on senini ainuke Eestis teadaolev tamm, kes on kunagi olnud ka ristipuuks. Tamm asub Mustahamba külas Ruusmäelt Rõuge-Luutsniku teele viiva tee ääres. Puu ümbermõõt oli 1998. aastal 6,62 meetrit ja kõrgus 24 meetrit. Puu koorde lõigatud ristid tähistavad Mustahamba külast kalmistule viidud surnuid. Rahvapärimuse järgi hakanud tamm kasvama Rootsi kuninga kepi. Teise pärimuse järgi olla tamm istutatud ühe sõjamehe hauale ning tamme juurte all olevat peidus suur rahapada. Mustahamba tamme on oma töödes kujutanud graafik Günther Reindorff.

Vana-Võromaal asub **Piusa koobastiku looduskaitseala**, kus asub suurim talvituvate nahkhiirte koloonia Ida-Euroopas.

Võrus asub **Eesti pikim rippsild** (180 m), mis ühendab Võru linna Roosisaare poolsaarega, kus inimesed on elanud juba 5000 aastat.

Võrumaa vaatamisväärsuste hulka kuulub ka järsuveeruline org **Hinni kanjon**, mille sügavus on 15–20 meetrit ja pikkus 300 meetrit. Oru põhjas voolab Enni oja, mis on sillutanud endale paekivisse sügava sängi. Kanjoni järskudel nõlvadel võib 200 meetri ulatuses näha liivakivipaljandit, mis moodustab 5–6 meetrit kõrge püstseina. Liivakivi värvus varieerub valgest mitut tooni kollaseni. See on Eestis ainus niisugune kanjon.

Rõuge suurjärv. Foto: Kalev Sepp

Tunnustus

Looduskaitsekuu pidulikul avamisel 14. mail 2025 Tallinna loomaaias anti üle Eerik Kumari looduskaitsepreemia ning Eesti looduskaitse hõbemärgid ja noore looduskaitseja märgid.

Kumari preemia pälvis Eesti looduse uurija, mõtestaja ja hoidja **Kalevi Kull**.

Eesti Looduskaitse Seltsi liikmetest pälvis looduskaitse hõbemärgi **Leo Filippov**. Leo on metsakasvatuse insener ja looduskaitseja Saaremaalt, kes on panustanud Saaremaa looduse hoidmisse ja säästvasse metsandusse, propageerides metsa kui ökosüsteemi hoidmist ja pärandkultuuri kogumist. Palju õnne!

Loe sündmuse ja kõigi tunnustuse saajate kohta siit:

<https://kliimaministeerium.ee/uudised/kumari-preemia-palvis-kalevi-kull>.

Looduskaitsekuu üritused osakondades

Sillamäe osakond

2.–5. mail koristati Sõtke oja prügist ja värviti pinke Langevoja puhkepaigas.

Alutaguse osakond

6. mail toimus loodusõhtu käesoleva aasta linnust kormoranist. Lektoriks oli Margus Pensa Ida-Viru Linnuklubist.

29. mail toimus Alutaguse osakonna õppereis „Kalevipoja jäljed Lääne-Virumaa looduses”.

Sonda osakond

16. mail korraldas Sonda osakond koostöös Viru-Nigula muuseumiga kohtumise teemal „Eesti fosforiit ja kas seda on mõtet kaevandada”. Külalisesinejaks oli geoloog Kalle Suuroja.

J. Liivi nimeline Alatskivi osakond

Alatskivi osakonnas on aastatega saanud traditsiooniliseks looduskaitsekuud sissejuhatavaks ürituseks Juhan Liivi preemia üleandmise üritusel osalemine 30. aprillil. Liivi 161. sünniaastapäeval anti Liivi Muuseumis üle 47. luuleauhind, mille pälvis Janika Läänemets.

17. mail toimus talgupäev Peatskivi külas. Tegeleti Alatskivi oja puhastamisega okstest ja veevoolu takistavatest kogumikest ning koristati prügi Kalevipoja sängil, parklas ja lähialal.

3. juunil võeti ette huvikäik Alatskivi matkarajal. Vaadeldi seda, milliseid omaaegseid nn tavalisi taimi näeb täna matkaraja lähistel ja mis on muutunud.

Saaremaa osakond

22. aprillist kuni 31. maini oli Saare Maakonna Keskraamatukogu teisel korrusel laste lugemissaalis avatud näitus „Kevadised kohtumised“. Välja oli pandud valik lindude ja loomade topised Saaremaa Muuseumi looduskogust. Lisaks olid eksponeeritud harrastusornitoloog Hillar Lipu puidule maalitud linnupildid. Valikus olid kuldnokk, liivatüll, rasvatihane, väiketüll, laululuik, väikeluik, kühmnokk-luik ja muidugi käesoleva aasta lind karbas ehk kormoran.

4. mail toimus kunstnik Reet Viira juhtimisel öhtumatk „Looduspintsliga maalitud Kuressaare lossipark“. Kaunilt uhkeldamas sai näha punaselehelisi pööke, põnevaid kuslapuid ja erivärvilisi sireleid.

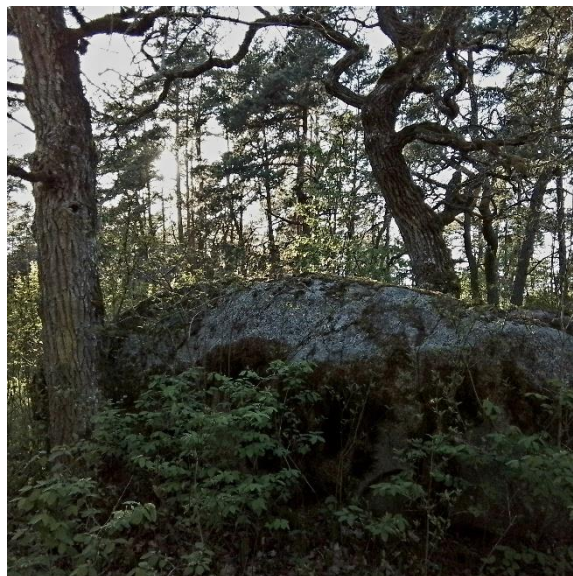
15. mail käidi merereisil „100 aastat Albert Uustulndi sünnist“. Vahase saarel liiguti Uustulndi romaani „Tuulte tallermaa“ radadel ja tutvuti Vahase hiiglastega ehk rändrahnudega. Peeti piknikku ja lauldi Albertile sünnipäevalaulu.

20. mail toimus Saaremaa osakonna Loode tammiku taimeretk. Bioloog Sirje Azarovi juhendamisel tutvuti öhtumatkal Loode tammiku kroonijuveelidega – orhideedega –, kuid nähti ka paljusid teisi õitsejaid. Orhideedest pärjatud Loode tammikus leidsime õitsemas kuus liiki orhideed: rohekas käokeel, jumalakäpp, hall käpp, arukäpp, suur käopõll ja kaunis kuldking. Lisaks kohtasime lambapähklit ehk harilikku kivirikku, mõru vahulille, tupsvahulille, tuhandeid nurmenukke, looduslikku murulauku, kassikäppasid jt.

22. mail toimus retk leeder-sõrmkäpa radadel, kui väike seltskond käis vaatamas meie haruldasema käpa kasvukohta. Meie kõigi rõõmuks leidsime selle käpa ka üles! Oli kaunis näha leeder-sõrmkäpa taas Saaremaal kasvamas.

A. Kitzbergi nimeline osakond

4. mail korraldas Kitzbergi osakond koos Kamara külaseltsiga Kamara pargis koristustalgud. Eelnevalt olid kohalikud töömehed kuivanud puid ja võsa maha saaginud, meie ülesandeks oli oksad hunnikutesse tassida, et saaks need metsaveotraktori käru peale tõsta ja ära vedada. Kaks saameest puhastasid veel suurte puude aluseid peenikesest võsast. Seekord ei pidanud lõket tegema.

Kivimürakas Loode tammikus tammede kasvamist ei takista. Foto: Reet Viira

Just õitsemist alustanud kuldkingad Loode tammikus. Foto: Reet Viira

Kamara park asub Kamara külas Mulgi vallas. Tegemist on endise sovhoosikeskusega, mis 1940. aastal kahe Kamara talu ühendamisel tekkis. Endine taluhäärber oli kontorihooneks. 1970. aastatel oli tulekahju, pärast ehitati hoone kahekorruseliseks. Häärberi juurde viis puudeallee, nende baasil rajati liigirikas park sovhoosi ajal. Pärast majandite lagunemist jäi park hooletusse, aga viimastel aastatel oleme seal toimetanud. Ära sai lammutatud kõik ahervaremed, ohtlikud müürid maha lõhutud, vana kaev kinni aetud. Nüüd on võimalik parki niita. Kahjuks on palju puid hävinenud, kuid nendest on jäänud järeltulevat põlve, mida me püüame päästa. Palju tööd on tehtud, aga palju veel teha. Järgmisel aastal jälle!

*Kitzbergi osakond Pärnumaal külas.
Foto: Urve Birkavs*

18. mail võõrustas meid Pärnu osakond. Pärnu osakonna juht Tiiu Pärn koos oma meeskonnaga oli meie jaoks kokku pannud huvitava marsruudi. Imetlesime kullerkuppe Vahenurme puisniidul ja kuulasime Eedi Lelovi loodusjutte. Käisime Lavassaare turbatootmise alal uudistamas taastamise projekti. Käisime Lavassaare raudteemuuseumis ja sõitsime rongiga vanavaralaadale. Eestimaa kõige külmemas kirikus Audrus saime teada palju huvitavat kiriku ajaloost. 1680. aastal valminud kirik on vanim luteri kirik Eestimaal. Kirikut ümbritseb Raimond Erik Prentseli rajatud liigirikas arboreetum. Seal kasvab 245 nimetust puittaimi. Reisi lõpus jõudsime Valgeranda mereõhku hingama. Ja päris viimasena imetlesime Pärnus Tiiu kodutänava otsas kasvavat puud – remmelga tüvest kasvavad välja kask ja pihlakas.

Maardu osakond

3. mail koristati talgute raames Kopranõmme loodusala ning tähistati õpperada ja metsatarkuse õuesõppeplats koostöös Muuga Seltsi, Muuga kogukonnaliikmete, SelgeSiht keskkonnahariduskeskuse, Maardu Linnavalitsuse, Maardu Linnavolikogu liikmete ning Maardu Põhikooli 6. ja 7. klassi õpilastega. Rajapunktide tähistust täiendati ka maikuu teistel nädalavahetustel ning uuendati sellekohast kodulehte <https://kopranõmme.ee>.

Aasta orhidee 2025 – püramiid-koerakäpp

Mari Reitalu, botaanik, ELKS-i Saaremaa osakond

Aasta orhidee valimise traditsioon sai alguse 2010. aastal, kui Eesti Orhideekaitse Klubi tähistas oma viieteistkümnendat sünnipäeva. Esimene aasta orhidee oli punane tolmpa. Tänavuseks hääletati seda tiitlit kandma püramiid-koerakäpp (*Anacamptis pyramidalis* (L.) Rich.). Miks see orhidee just koerakäpa nime kannab, seda ei osata seletada. Eestis harva esinev liik pole ilmselt rahva seas eriti tuntud olnud, nii et ka Gustav Vilbaste pole oma Eesti taimenimetuste kogumikus talle rahvapäraseid nimetusi toonud, vaid viitab sellele, et nimetus on moodustatud, kasutades saksakeelse nime osalist tõlget. Et liik on Eestis haruldane ja kaitset vajav, seda peeti silmas juba meie looduskaitse algaastatel, nii et ta oli üks nendest kahekümnest taimeliigist, kes Eesti esimese looduskaitseaduse alusel 1936. aastal kaitse alla võeti. Praegu on püramiid-koerakäpp meil teise kaitsekategooria taimeliik.

Püramiid-koerakäpp. Foto: Triin Reitalu

Koerakäpp on taim, kes torkab silma oma erkroosade või purpurpunaste õite pärast. Vahel harva võivad õied olla ka kas puhasvalged või kergelt roosaka, ka kreemika varjundiga. Meie kodumaistest orhideedest on koerakäpaga kõige sarnasemad käoraamatud, kellel on samuti roosakates toonides tihedad õisikud ja üsna kitsad varrelehed. Koerakäpa tihe õisik on õitsemise alguses püramiidja kujuga, kusjuures õitseaja edenedes õisik aegamööda pikeneb ja muutub munajaks või ruljaks. Käoraamatute õisikud on tunduvalt väiksema läbimõõduga ja pikemad ning kogu õitseaja rulja kujuga. Kõige lihtsam ja kindlam viis koerakäppa ära tunda on tema õiele lähedalt otsa vaadata. Nimelt on tema huule alusel kaks kõrvuti asetunud silmatorkavat kühmukest. Sellist huult pole ühelgi teisel kodumaisel orhideeliigil. Õitsemise ajaks on koerakäpa kitsad varrelehed juba kuivanud, käoraamatutel püsivad need aga veel viljumise algusekski. Seegi teadmine aitab neid liike omavahel eristada.

Koerakäpa eelistatud kasvukohad on olnud loopealsed ja lubjarikkad niidud ning puisniidud, kuid viimasel ajal on lisandunud rohkete isenditega leiukohti ka rannikul suprasaliinsetel rannaniitudel. Üheks oluliseks

kasvukohaks tunduvad olevat veel mahajäetud taluõued ja vanad põllumaad, mis on aegapidi heinamaadeks muudetud ja mida regulaarselt niidetakse. Mõned nendest on osutunud ajutiseks leiukohaks, mõnedel on liik aga pikka aega püsinud. Arvestatavaks kasvukohaks on kujunenud ka

Sõrve poolsaare kruusased teeservad ja maanteekraavid. Peale selle on koerakäpale iseloomulik, et levila piires ilmuvad siin-seal suvalistes kasvukohtades välja tema üksikud isendid, mis enamasti püsima ei jää.

Püramiid-koerakäpp on Eestis oma üldlevila põhjapiiril ja kasvab siin põhiliselt Saaremaa lääneservas: Sõrve ja Tagamõisa poolsaarel ning nendevahelisel rannikualal. Levila ulatub ka Mandri-Eestisse Noarootsi ja Virtsu vahelisse piirkonda, kus teda teatakse juba ammu ju kuhu viimasel aastakümnenndil on lisandunud ka uusi leide. On arusaadav, et nii haruldase liigi käekäigu jälgimine on nii botaanikutele kui ka looduskaitsetajatele huvipakkuv ja selleks on ka praktiline vajadus. On toimunud liigi leiukohtade inventuure, mille tulemused on kantud looduskaitseregistrisse, mitmed leiukohad on juba pikka aega riikliku seire objektid, mõned leiukohad jäävad käpaliste püsielupaikade piiresse ja on tehtud ettepanekuid uute püsielupaikade moodustamiseks.

Jälgimise käigus on kinnitust saanud põhilised liiki ohustavad tegurid, millest kõige olulisem on kasvukohtade kinnikasvamine. Kahju teevad ka metssead. Nimelt on koerakäpal samasugused ümarad juuremugulad nagu käppade (*Orchis*) perekonna liikidelgi ja metssigade jaoks on nad sama populaarseks maiustuseks. Aegade jooksul on õnneks minevikku jäänud botaanikud kui ohutegur. Viidumäe nõlva aluse puisniiduga on nimelt seotud üks õpetlik lugu. 1931. aasta välitöömärkmetest võib lugeda, et puisniidult on paari tunni jooksul õnnestunud eksikaatherbaariumi jaoks koguda 50 (!) koerakäppa. Samas piirkonnas nähti paari koerakäpa isendit veel 1963. aastal, aga see leid oligi viimane. Kuigi järgnevate aastate jooksul on puisniidule muidugi võsa kasvanud ning valgustingimused halvenenud ja neid taimi herbariseeriti ju peaaegu 100 aastat tagasi, jääb siiski kripeldama teadmine, et niisugune lugu juhtus. Praegu elame ajal, mil on muutunud meie suhtumine kollektioneerimisesse ning selleks on avanenud ka teistsugused võimalused ja oskused, mida kasutavad niihästi õppinud bioloogid kui ka muud loodusehuvilised.

Aasta lind 2025 – kormoran ehk karbas

Margus Pensa, Ida-Viru linnuklubi

Tänavune aasta lind kormoran on viimastel aastatel pälvinud meedias rohket tähelepanu ja küllap on seetõttu paljudele teada-tuntud kui üks paha lind, kes vaat et kogu Eesti kalavarud ära sööb. Tegemist on aga huvitava linnuliigiga, kelle puhul tasub lisaks toitumisharjumustele tutvuda ka tema muude kommete ja üleüldise eluoluga. Lähem tutvus võib esmapilgul ebasümpaatse tegelase kui mitte just südamesõbraks muuta, siis teha ta igal juhul vähemalt mõistmist väärivaks.

Maailmas leidub üle 40 liigi kormoranlasi, kuid Eestis elab neist ainult üks – kormoran ehk karbas. Nimetus *kormoran* on laensõna, mis on levinud paljudes võõrkeeltes, ja arvatakse, et see on tuletatud ladinakeelsest *corvus marinus*’est, mis tähendab mereronka. Vanal ajal oli Euroopas nimelt kombeks kõiki musta värvi linde ronkadeks kutsuda. Kormorani praegune teaduslik nimetus

Phalacrocorax carbo pärineb aga hoopis kreeka keelest ning tähendab sõna-sõnalt tõlkides süsimusta kiilasronka.

Omakeelne nimi *karbas* on Eesti etümoloogiasõnaraamatu andmetel olnud kasutusel kitsalt ainult kirderannikul ja on tõenäoliselt laenatud soome keelest, kus murdesõna *kala-karppa* tähistab kalatoidulist lindu. Igal juhul on tähelepanuväärne, et kuigi kormorani luuleide on teada Eesti vanimatest asulakohtadest (mis näitab, et viimase jääaja järgse Eesti asukad on kormorani toiduks kasutanud), pole kormorani kohta säilinud rahvapärimusi ega ka laialt kasutusel olnud nime. Ehk on siin põhjuseks asjaolu, et kormoran suri Eestis 19. sajandi alguseks välja ning temaga seotud võimalikud pärimused lihtsalt ununesid. Tagasi Eestisse tuli kormoran pea kakssada aastat hiljem ning alates 1990. aastatest on tema arvukus hakanud kiiresti suurenema.

Evolutsiooniliselt on kormoran suguluses selliste merelindudega nagu pelikanid, fregattlinnud ja suulad, kellega tal on ka mitmeid kehaehituslikke ja käitumuslikke sarnasusi. Kormorani iseloomustab püstine kehahoiak ja tugev kõveraotsaline nokk. Ta on suur lind – keskmiselt ühe meetri pikkune, kaks kilogrammi raske ning tema tiibade siruulatus on kuni poolteist meetrit. Öeldakse ka, et kormoran meenutab iidseid lentsauruseid, seda muljet süvendab kormorani soomusjas sulestik.

Kalatoidulisele veelinnule kohaselt on kormoran hea ujuja ja sukelduja. Vee all ujudes kasutab ta oma tugevaid ujulestadega varustatud jalgu ning hoiab suunda saba abil. Kormoran võib sukelduda isegi kuni 30 m sügavusele ning seda aitavad tal teha raske luustik ja märguv sulestik. Vee alla võib ta jääda kuni kaheks minutiks ning sügaval halva nähtavusega vees kasutab ta orienteerumiseks ka kuulmise abi. Veest väljudes peab ta oma sulestikku kuivatama ja nii võibki näha rannakividel seisvaid kormorane, kes oma tiibu lahti hoiavad. Must värvuski aitab sulgede kiiremale kuivamisele kaasa.

Lendavatele kormoranidele on omane ristikujuiline lennupilt, sest nende kael on enam-vähem sama pikk kui saba koos jalgadega. Sageli lendavad kormoranid mitmekesi koos ning suurema parve korral moodustavad nad korrapärase kolmnurga nagu hanedki. Pildil on Vasknarvas 25.05.2025 piki Narva jõge põhjapoolse suunduvad kormoranid.

Foto: Margus Pensa

Kormoranid pesitsevad kolooniatena, mis asuvad kas kaljudel, puudel või laidudel mõnes kiskjate eest kaitstud kohas. Eesti suurimas koloonias on loendatud 4000 paari kormorane. Meil eelistavad kormoranid pesitseda väikesaartel ning teevad pesa maha. Kui aga laiule peaks sattuma rebane või muu kiskja, siis kolivad kormoranid järgmiseks pesitsuseks puu otsa. Pesad ehitatakse okstest ja muust taimsest materjalist ning neid kasutatakse sageli korduvalt mitmel pesitsushooajal.

Kormoranid munevad tavaliselt 3–5 sinakasvalget muna. Haudevältus kestab tavaliselt 25–30 päeva, mille jooksul mõlemad vanalinnud mune hauduvad. Pojad kooruvad abitudena ning vajavad esimestel nädalatel täielikku hoolitsust. Lennuvõimestumine toimub umbes 6–7 nädala vanuselt, kuid pojad jäävad vanemate lähedusse veel mitmeks nädalaks, et õppida kala püüdma ja muid iseseisvaks ellujäämiseks vajalikke oskusi. Oma peret hakkavad noored kormoranid looma 3.–4. eluaastal.

Üksik kormoran Purtse rannas 18.05.2025. Pildil on näha kormoranile omane püstine kehahoiak, tugevad jalad ja otsast kõverdunud tugev nokk. Pildil olev lind on tõenäoliselt 2-aastane noorlind. Täiskasvanud lindudel on ka kõhualune must.

Foto: Margus Pensa

Vanemad toidavad poegi peamiselt kaladega, mida tuuakse korraga kuni 400 grammi. Päevas teevad vanalinnud 2–3 toitumisretke ja pojad söövad vanalindude maosisu, nagu see toimub näiteks ka pingviinidel. Toit varieerub vastavalt piirkonnale ja kättesaadavatele kalavarudele, kuid peamiseks toiduks on väikesed ja keskmise suurusega (kuni 110 grammi) kalad.

Kormoranid on laialt levinud kogu maailmas, välja arvatud väga külmades piirkondades nagu Arktika ja Antarktika. Neid leidub nii sisevetel kui ka rannikul. Eestis on kormoran sage pesitseja, kelle arvukuseks hinnatakse 44 000 paari. Talveks lähevad kormoranid lääne poole jäävabasse vette, kuid viimastel soojadel talvedel on nad jäänud ka talvekuudeks Eestisse.

Ida-Virumaal kormoran teadaolevalt veel ei pesitse, kuid kohata võib teda meie maakonnas siiski mitmel pool. Rannal puhkavaid kormorane võib vaadelda näiteks Pühajõe või Purtse jõe suudmealadel. Suuremaid või väiksemaid salku võib lendamas näha kogu rannikualal ning vahel lendavad nad mererannikult risti üle maismaa Peipsi järvele. Alutaguse valla parim kormoranikoht

on vast Narva jõe lähe Vasknarvas, kus võib vaadelda päris suuri rändesalku piki Narva jõge lendamas või Vasknarva muulidel puhkamas.

Narva jõe ääres on ka kohti, kus kormoranid tavadsevad pikemalt peatuda ning puudel ööbida. Seal on täheldatav kormoranide väljaheidete toksiline mõju puudele – nähtus, mis pahatihti süvendab inimeste negatiivset suhtumist nendesse lindudesse. Nimelt on kormorani väljaheidete happeline ning ühtlasi väga fosfori- ja lämmastikurohke, mistõttu suuremates kogustes muudab see taimestikku. Teisalt kasutatakse osa kormoraniliikide väljaheidet just fosforirikkuse pärast orgaanilise fosforväetisena.

Võrreldes teiste veelindudega iseloomustab ujuvat kormorani raskem keha, mistõttu veepinnal ujuvast kormoranist on tihti näha ainult pea ja natuke selga. Raskem keha aitab kormoranil sügavamale sukelduda. Ujuv kormoran võib kaugemalt ja pealiskaudsemalt vaadates segamini minna kauriga, kes on ka hea sukelduja ning kelle keha „istub“ samuti sügavamal vees.

Foto: Margus Pensa

Kormoran on vaieldamatult vastakaid tundeid tekitav lind. Ühelt poolt tunnevad Eesti rannakalurid ennast ohustatuna, sest lisaks tööstuslikule kalapüügile peavad nad kalavarusid jagama nii hüljeste kui ka suureneva hulga kormoranidega. Arusaadavalt ei ole kaluritel kerge vaadata kudevate meritintidega maiustavate kormoranide horde kevadisel Pärnu jõel. Teisalt on kormoran vastupidav kohastuja, kelle arvukus on Euroopas taastunud pärast paarisaja-aastast madalseisu. See kalatoiduline veelind on osa meie loodusest ning konflikt kormorani ja inimese vahel tuleneb pigem meie suhtumist loodusesse, mitte sellest, et kormoran realselt loodust ohustaks. Sest olgem ausad – kellega meil siis looduses konflikti ei oleks: üraseks kuni lendoravani tahavad ju kõik meilt midagi ära võtta!

Kuna kormoranide sulestik on märguv (see aitab neil paremini sukelduda), siis peavad nad oma sulestikku aeg-ajalt kuivatama. Tihtipeale võibki tiivad laiali sirutanud kormorane näha kividelt seismas. Sulestiku kiiremale kuivamisele aitab kaasa ka must värvus.

Foto: Margus Pensa

Lääne-Eesti saarte biosfääri programmialal on juubeliaasta

Liina Tabri, Lääne-Eesti saarte biosfääri programmiala Saaremaa toimekeskuse koordinaator

2025. aasta märtsis täitus Lääne-Eesti saarte biosfääri programmialal 35 aastat tegutsemist UNESCO programmi „Inimene ja biosfäär“ osana. Juubeliaasta pakub suurepärase võimaluse pöörata pilk meie ainulaadsele looduskeskkonnale ning sellele, kuidas inimene ja loodus saavad tasakaalus koos eksisteerida.

Biosfääri programmialade mõte on lihtne – programmialad on kohad, kus inimene ja keskkond koos toimivad, mis omakorda eeldab pidevat tähelepanu hoidmist sellel, kuidas eluviisi, majanduse ja kultuuri areng saab toimuda nii, et loodusväärtused ja elukeskkonna kvaliteet jäävad samal ajal hoituks.

UNESCO tunnustus – globaalne tähendus, kohalik mõju

Biosfääri programmiala staatus on rahvusvaheline tunnustus. Lääne-Eesti saarte biosfääri programmiala hõlmab Saaremaad, Hiiumaad, Muhu, Vormsi ja Ruhnu saart koos ümbritsevate laidude ja merealadega ning on ainus omataoline Eestis. Biosfäärialasid on maailmas aga ligi 800, need paiknevad nii erinevates kliimavööndites, mägedes, linnades kui saartel. Programmiala kuulumine UNESCO võrgustikku aitab meil hoida fookuses säästlikku turismi, loodushoidlikku põllumajandust

Biosfääri programmiala 35. sünnipäev. Foto: K. Orgmets

Elurikkuse peenra rajamine TalTechi Kuressaare kolledži hoovile. Foto: E. Mesila

ja kohalikku ettevõtlust, toetades samal ajal saarte unikaalse looduskeskkonna ja kultuuripärandi säilimist. Lisaks annab kuulumine UNESCO võrgustikku inimestele hääle ja võimaluse oma kodukoha tulevikus kaasa rääkida. Viimastel aastatel on programmialal järjest enam rõhku pandud inimeste **teadlikkuse suurendamisele** – et biosfääri temaatika ei jääks kaugeks, vaid muutuks osaks igapäevaelust.

Juured minevikus, pilk tulevikus

Biosfääri programmialade puhul ei vaadata ainult ajalukku, vaid otsitakse **tulevikulahendusi** – kuidas muutuv maailmas kestlikult toimida. Kui varem võitles inimene looduse vastu, et ellu jääda, siis nüüd on vastupidi – inimene võimutseb keskkonna üle ja kohati on olukord juba väga kriitiline. Biosfääri roll ongi pakkuda teadmisi ja lahendusi, kuidas tulevikus jätkusuutlikult hakkama saada.

35 aasta jooksul on biosfääri programmialal viidud ellu hulganisti projekte: alates loodussõbraliku majanduse edendamisest ja hariduskoostööst kuni elurikkuse hoidmise ja kogukonna arendamiseni. Viimastel aastatel on tegevus saanud uue hoo – 2023. aasta märtsis kinnitati uuesti piirkonna nõukoda ning taastati toimekeskused Saaremaal ja Hiiumaal. Programmiala saartel korraldatakse teabepäevi ja töötubasid ning koolides tutvustatakse biosfääri teemasid eri vanusegruppidele.

Kuidas edasi? Kas edasi?

Programmiala arengustrateegia keskendub neljale põhivaldkonnale: 1) **teadlikkuse ja nähtavuse suurendamine** kohalike ja külaliste seas; 2) **haridus- ja teaduskoostöö** tugevdamine; 3) **rohemajandus ja kestlik looduskasutus**; 4) **koostöövõrgustiku tugevdamine** kohalike omavalitsuste, teadusasutuste ja ettevõtjate vahel.

Biosfääriala kuulumine UNESCO võrgustikku annab väärtusliku argumendi ka planeeringutes ja arendusprojektides – näiteks regionaalse energeetika või transpordi kavandamisel. Kuigi meil on justkui õigus ja kohustus kaasa rääkida tuleviku lahenduste valikul, kipub biosfääri häääl jääma viimasel ajal liiga vaikseks. Selle 35 aasta jooksul on biosfääri programmiala (kaitseala) tähtsus olnud siseriiklikult pidevas muutuses. Kui algselt

Biosfääri matkapäev 18.05.2024. Foto: L. Tabri

oli biosfääri kaitsealal oluline roll, siis täna toetub see õiguslikult vaid säästva arengu seadusele. Tihti kerkib üles küsimus, kas biosfääri programmiala on tänapäeval üldse kellelegi vaja.

Elujõuline ja nähtav programmiala

Kuigi biosfääri programmialana on toimitud juba 35 aastat, ei ole kõiki eesmärke veel arengu- või planeerimisdokumentidesse süvitsi integreeritud. Tähelepanu ja huvi on aga kohati kasvamas. UNESCO tunnustus muutub üha olulisemaks ka turunduses ja piirkonna kuvandi kujundamisel. Saartel on see ainulaadne võimalus – olla roheline, teadlik ja atraktiivne nii elukohana kui külastuspaigana.

Toimumas ja tulemas

Juubeliaasta on toonud kaasa mitmekesise programmi, kus iga huviline leiab midagi, olgu tegemist loodushuvilise, kooliõpilase, teadlase või perega. 27. märtsil startis loodusvaatluste väljakutse

„**Avasta Lääne-Eesti saarte elurikkus**“, mis kestab 2025. aasta lõpuni ja kutsub inimesi liikuma looduses ning märkama biosfääri programmiala mitmekesist elustikku. Looduses matkamine on suurepärane võimalus teadvustada meie mitmekesist maastikku ja elurikkust ning rõhutada nende säilitamise tähtsust. Eelmisel aastal korraldatud sarnane väljakutse tõi esmakordselt selles formaadis kokku ligi 400 loodusvaatlust. Vabatahtlikud vaatluste tegijad kogusid väärtuslikke andmeid, mis aitasid teadlastel ja keskkonnaspetsialistidel kaardistada Lääne-Eesti loodust ja suurendada teadlikkust liikide kaitsest. Vaatlustega kogutud teave täiustab pidevalt teadmisi võõr- ja kaitsealuste liikide levikust – Keskkonnaamet hindab leiukohti ja otsustab nende kandmise EELIS-esse (Eesti looduse infosüsteemi) või kasutamise taustainfona. Samuti koostatakse liigirühmade levikukaarte, et saada täpsem ülevaade liikide jaotumisest. Kodanikuteadus ei seisne aga ainult andmete kogumises – see ühendab kogukonda ja suurendab keskkonnateadlikkust, olles tõhus vahend elurikkuse säilitamiseks ka tulevikus. Vaatlustega kogutud teave täiustab pidevalt meie teadmisi nii võõrliikide kui ka kaitsealuste liikide levikust.

Loodusvaatluste väljakutse ootab kõigi biosfääri programmiala saarte osas aktiivselt loodusvaatlusi. Foto: M. Sepp

Loodusvaatluste väljakutse toimub koostöös Keskkonnaagentuuri loodusvaatluste nutirakendusega, mille saab vabalt alla laadida Google Playst või App Store'ist. Vaatluse tegemisel vali projekt „Biosfääriala 2025“ ning juba saadki vaatlust sisestama asuda. Arvesse lähevad kõik vaatlused, mis on läbi viidud Lääne-Eesti saarte biosfääri programmialal, st Saaremaa, Hiiumaa, Muhu, Vormsi või Ruhnu vallas. Loomulikult on aga väga oodatud loodusvaatlused ka mujal Eesti piirkondades väljaspool programmiala. Väljakutse vältel pakume erinevad fookusliike, mille kohta ootame vaatlusi (nt kahepaiksed, roomajad, põldudel peatuvad hanelised, kullerkupp, aasta liigid jms). Kui mõnda liiki ei tunne, siis lisa liigist foto, heli või videofail ning spetsialistid aitavad võimalikult täpselt liigi ära määrata. Kõigi vaatluste esitajate vahel loositakse välja praktilised ja

hinnalised väärtuslikud auhinnad väljakutse korraldajatelt – TalTechi Kuressaare kolledžilt, Hiiumaa Arenduskeskuselt ja Keskkonnaagentuurilt.

Lisaks käimasolevale loodusvaatluste väljakutsele toimus 28. aprillil Saaremaal vahva liikumis- ja loodushuvilistele suunatud õhtu „Tiivad ja tossud“, mille raames tutvustasid ornitoloogid Karl Jakob Toplaan ja Maris Sepp kevadist linnuelu ning andsid nõu looduse jälgimise äppide kasutamiseks. Osalejad said liikuda jalgsi, joostes või rattaga Tuulte Roosi ja Loode tammiku vahel ning kuulata, kuidas loodus kevadel ärkab. Üritus toimus koostöös Saaremaa spordiklubiga LINDA ning oli kõigile tasuta.

Biosfääri teemaline teadlaste öö 2024.

Foto: L. Tabri

ees veel palju tegevusi – hoidkem silmad lahti ja tähistagem koos biosfääri programmiala 35. sünnipäeva! Ärgem unustagem, et meie ühise elukeskkonna hoidmine ei ole pelgalt kohustus, mida keegi peab pidevalt meelde tuletama, vaid loomulik eluviis ja seejuures tasub meele pidada, et iga väike tegu loeb!

**Juubeliaasta
jooksul ootab**

Loe lisaks:

<https://www.mabestonia.ee/et>

<https://hiioleht.ee/35-aastat-tegevust-biosfaari-programmialal-panustatakse-teadlikkuse-tostmisele/>

<https://hiioleht.ee/riik-taandus-unesco-programmis-toetajaks/>

Facebook: [Lääne-Eesti saarte biosfääri programmiala](#)

Biosfääri programmiala sünnipäeva puhul paneme üles ka uued plakatid. Foto: A. Teär

Mida võiks jutustada üks vana saarepuu?

Leo Filippov, ELKS-i Saaremaa osakond

2025. aastal kannab Eestis aasta puu tiitlit harilik saar (*Fraxinus excelsior*). Hea oleks uskuda, et paljud Eestimaa elanikud on juba avastanud enda jaoks kasvõi ühe saarepuu, püüdnud temaga tuttavamaks saada ja mõtelda just selle puu eluloole. Miks ja kuidas on olnud sellel puul õnne elama jääda ja pakkuda nüüd paljudele kohtumisrõõmu?

Valisin Saaremaal oma kodukohas Sõrve poolsaarel selliseks puuks Kesk-Sõrves Kargi külas kasvava vähemalt 200-aastase saarepuu. Puu kõrgus on ligi 24 m ja 1,3 m kõrgusel on tüve ümbermõõt 4,5 m. Kohalikud ei tea, ei mäleta, et sellel puul oleks ka oma nimi olnud, nii nagu oli varem tava anda konkreetne nimi erilistele ja silmapaistvatele loodusobjektidele. Selle saarepuu kohta on öeldud: „Ah, see vana saarepuu seal kunagise meierei platsi kõrval. See on kogu aeg seal olnud. Juba minu vanavanaisa rääkis sellest suurest saarepuust.“ Seetõttu on hakatud seda põlissaart praegu nimetama Meierei saareks. Ehk tuleb edaspidi kohalikust rikkalikust kirjeldavast looduspärimusest selle puu ajalooline nimi esile. Ajaloolise nime olemasolu on tõenäoline, sest see saarepuu on olnud oma asukoha ning suure kõrguse ja läbimõõdu tõttu läbi aja silmapaistev maamärk nii maal kui merel liiklejatele. Sellised puud on aidanud paljudel teelolijatel leida õiget teed ja rada koduõuele jõudmiseks.

Meierei saar. Foto: Leo Filippov

Kuidas on olnud sellel saarepuul õnne püsima jääda? Ehk on aidanud kunagise Kargi mõisa mõisnike suur loodushoidlikkus ja loodusteadlikkus. Kahjuks on need põlised männipuistud, mida mitu põlvkonda mõisnikke uhkusega hoidis, hooldas ja püsimeetsana kasvas, praeguseks maha raiutud ja uued omanikud on metsast raha välja võtnud. Need põlismännikud olid varem kaitse all olnud. Mis nende kaunite puistute asemele uuesti kasvab, ei ole veel teada.

Võib-olla on Meierei saare eluõnnele kaasa aidanud ka see, et muinasskandinaavia kultuuris peeti saarepuud pühaks puuks ja taeva- ehk ilmapuuks, kes ühendab endas mineviku, oleviku ja tuleviku. Seejuures on üllatav, et puuliikidest on teadaolevalt ainult saarepuu genoomis samapalju kromosoomi kui inimesel. Nimelt kokku 46 kromosoomi, millesse on talletatud selle puuliigi kogu arengulugu ja elujõud.

Eemalt vaadates näeb Meierei saart ühtemoodi, aga lähemalt uudistades, puud silitades ja süvenedes tema lähedust tajudes on hoopis teine tunne – saab puuelamuse. Tekib austus, lugupidamine selle puu niivõrd pika elutee ja aukartustäratavate mõõtmete vastu. Mida kõike see puu on näinud, kuulnud ja tundnud – sellest oleks palju jutustada vähemalt 200 aasta sündmuste vaates.

Meierei saare elujõud ja geenid on nii tugevad, et „surm“ loodusest ei pääse talle ligi. Puul on küll sees üks haiguskolle – puidumädanik kunagisest oksaharu murdumiskohast –, aga midagi eluohtlikku veel näha ei ole. Puu võitleb ja kohaneb olukorraga. Ehk on veel õnne pikemat aega edasi elada, sest hariliku saare bioloogiline eluiga võib ulatuda kuni 300 aastani.

Selle saarepuu juures on üllatav näha oksaharu murdumiskohas maapinnast ligi 2,5 meetri kõrgusel metsakuklaste pesa. Miks rajati pesakuhil just sinna, sellele ei oska vastata. Aga puu sellel küljel käib pidev hoolas kuklas-sipelgate liiklus ülesse ja alla.

Põlisaare võrastikku vaadates ei ole märgata saaresurma tegevusjälgi – ülespoole hoidvaid võrsekimpe. Ehk on selle saare geneetikas oskust ja tarkust saaresurmast hoiduda. Teadlaste arvates on umbes 10–15% saarepuudel looduslik resistentsus ehk loomupärane vastupanuvõime saaresurma suhtes. Seda teades on vaja eriliselt hoida just selliste saarepuude järglasi ning niiviisi soodustada saaresurmale vastupidavamate uute puude ja saarikute kujunemist. Nii on lootust, et tulevikus hakkavad suured saarepuud ja saarikud jälle Eestimaa maastikku ilmestama. Meierei saar ongi üks sellistest, kellele toetudes saab Eestis kujuneda ilmekam ja vaadeterikkam loodusmaastik.

Saare perekonna paljud teised, mitte-pärismaised liigid, keda on Eestisse istutatud dendroloogilisest ja kujunduslikust huvist lähtuvalt, ei paku meie harilikule saarele majanduslikus mõttes konkurentsi. Seega tuleb hoida, kaitsta ja toetada just kodumaise hariliku saare olemasolu ning kasvamist meie kodumaastikel.

Meierei saare võimas tüvi. Foto: Leo Filippov

Kus ja milline on Sinu lähim saarepuu, kellele tere ütelda ja kellega kohtumisest rõõmu tunda?

Tartu osakonna õppereis Järveljale

Malle Peedel, ELKS-i Tartu osakond

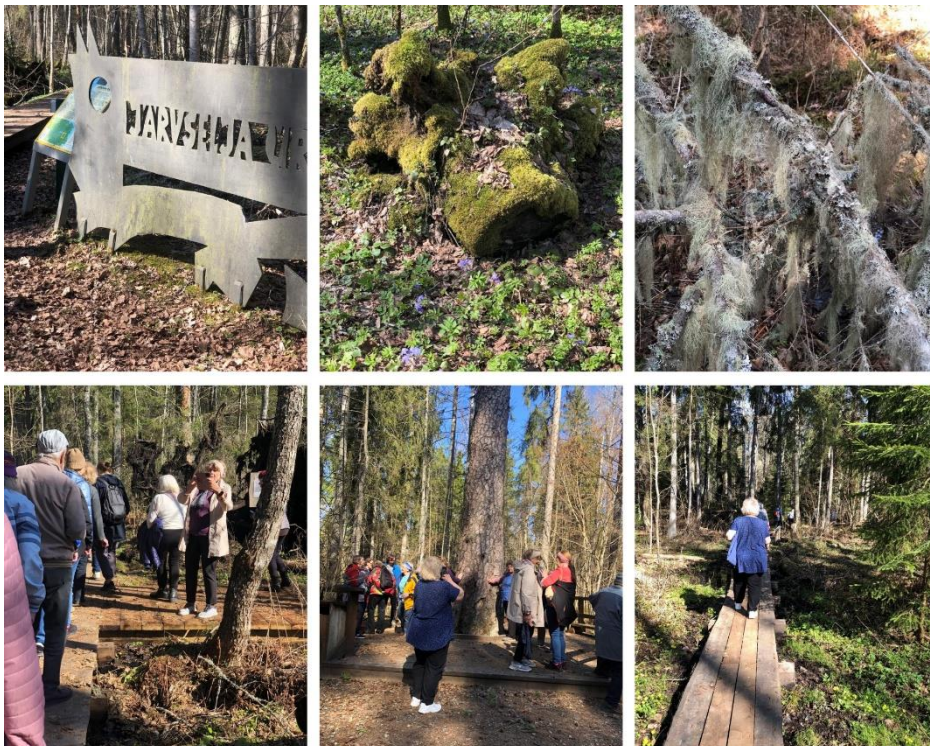
ELKS-i Tartu osakonna liikmetel toimus 15. aprillil 2025. aastal õppereis SA Järvelja Õppe- ja Katsemetskonda, et tähistada rahvusvahelist metsapäeva. Sõidul Tartust Järveljale läbiti Luunja alevik ja tutvuti Luunja mõisasüdamiku vaatamisväärsustega: mõisapark, hobuse monument „Hobuse aukivi“, roosiaed ja jõesadam. Teel Järveljale rääkis giid Võnnu kirikust, Vabadussõja mälestussambast ja Vabaduse ehk Körberi tammest.

Järveljal tutvustas meile õppe- ja katsemajandi ajalugu ja tegemisi ning teaduslikku tööd metsaülem Tanel Piir. Tema juhendamisel käisime matkarajal, kus saime positiivseid elamusi ja nägime omapärast õppe-katsemajandi logo – Raudhunti. Nägime võimsa tüvega Kuningamäнди ja jalutasime Eesti vanimas metsakaitsealas ehk ürgmetsas, mis on alates 1924. aastast looduslikus seisundis. Nautisime ilusat kevadilma, puhast õhku ja juba õitsvaid sinililli ning võsaülaseid. Imetlesime ürgmetsa ürgsust, puuseeni ja sammaldunud kände kui elupaiku.

Pärast matka külastati Tanel Piiri juhendamisel Järvelja raamatukogu ja muuseumi, mis jättis väga sügava mulje.

Järvelja söögimajas söödi kodust kana-klimbisuppi ja kooki ning joodi kohvi. Enne koduteele asumist külastati puukooli ning soovijad ostsid ilupuude ja -põõsaste istikuid. Tagasisõidul viis giid läbi viktoriini.

Reis pakkus kauneid emotsioone, sest looduses oli juba palju värve ja urbade õitsemismõllu.

Fotod: Malle Peedel

Looduse hoidmisest väikelinnas ja tema ümbruses (1. osa)

Eimar Veldre, ühiskonnaõpetuse õpetaja, endine Paide linnapea

Vast pole ilusamat sõna kui „loodus“, mis annab selge arusaama, millega tegemist on – looduga, loomise tulemusega või ka jätkuva loomise tööga. Samas on selle füüsilise suurnähtuse (üksikinimesega võrreldes) ümber ja taustal erinevad arusaamad, mõisted, mis kohati võivad hoopiski moonutada me võimet seda tajuda, mõjutada meie arusaama loodusest, selle hoidmisest ja kaitsest. Kutsun väikelinna Paide ja teda ümbritseva Järva maakonna näitel ühele mõtterännakule.

Vast on oluline enne „maastikule“ minekut vaadata esmalt üle mõistete kaart. Looduse, loodushoiu ja looduskaitse kõrval on ka keskkond, elukeskkond, keskkonnahoid, keskkonnakaitse, keskkonnanõuded ja ka keskkonnamõjud. Kristlikus teoloogias ja praktikas kasutatakse loodushoiu mõistet rõhutamaks jumalikku rolli ning inimeste vastutust selle valitsemisel ja hoidmisel. Saame rääkida puhtast puutumata loodusest ning inimtegevusest oluliselt ümberkujundatud, sh ulatuslikult kahjustatud keskkonnast. Kui võtta huvikeskmesse ühiskondlikud ja poliitilised eesmärgid, siis kasutame mõisteid nagu inimtegevuse mõjude vähendamine ja negatiivsete mõjude ennetamine, elujõulise elukeskkonna säilitamine, biofüüsilise elukeskkonna halvenemine ületarbimise, rahvastiku kasvu ja tehnoloogia rakendamise tõttu. Ja loomulikult räägime kliimamuutusest, globaalsest soojenemisest ja kohanemisest, ÜRO kliimamuutuste raamkonventsioonist, Pariisi leppest, Euroopa rohelisest kokkuleppest, rohepöördest ja ka õiglasest üleminekust.

Kuid viimastel kuudel on mind loodushoiule enam mõtlema pannud kohalikud ja praktilised küsimused. Üks pool on keskkonnakaitsenõuded, mille asjus mõned ettevõtjad häälekalt sõna võtavad, teine külg on see, et mis oleks hea tasakaal taristu rajamisel looduskeskkonda (teed, liinitrassid, päikese- ja tuulepargid jne). Omaette aspektiks on looduskooslused, sh tiheasustuse lähialadel. Ja looduslikkus linnades.

Kõige eredamalt hakkavad loodus ja inimtegevus kokku puutuma, kui mõelda teedele ja taristule ning nende rajamisele ja kasutamisele. Taristu mõte on anda teatud luustik inimtegevuse musklite tõhusaks liigutamiseks, seda peamiselt ikka ühiskonna majandustegevuse edendamiseks, olgu siis tulunduslikul või üldkasulikul eesmärgil: inimeste liikumine ühest kohast teise, näiteks tööl või koolis käimiseks, kaupade vedamiseks, ent tänapäeval ka julgeoleku eesmärgil, nt sisemise rahu või sõjalise kaitse eesmärgil. Oluline on ka energiataristu, mis hakkab meie looduses järjest enam silma ja tekitab ka vastavalt arutelu. Ka väikelinn ei ole sellest puutumata, sest loomuldasa hõlmab temagi ümbritsevaid alevikke ja külasid, metsa(tukka)sid ja põlluvälju. Omaette küsimuseks on suurrajatised, mis ei kipu oma eesmärgi vastuolulisel kombel täitma, nagu näiteks Mäo viaduktistik, mis on rajatud väärtuslikule põllumaale, mille toel saab transiitliiklus kiiremini läbida Järvamaad, ent kus ei peatu enam praktiliselt ükski buss, mistõttu maakonnalinna ja valdade elanike ühistranspordivajadused on karjuva ebaõigluse ulatuses eiratud. Teadagi on autostumise tase Eestis drastiliselt kõrge, seda võimendab puudulik ühistransport ja sellel on mõju loodusele.

Samuti võib väikelinnas olla parkimise ja tänavate sõidukitega koormamise probleem. Üksik kinnistumüük, ühe hoone rajamise ja laiendamise lubamine ning samas teisest loobumine ja sellega seondult parkimisküsimuse eiramine võib tähendada kõrvaltänavate pildi muutumist – tagajärjeks näiteks ajaloolise vanalinna vähestegi elanike heaolu vähenemine. Murekohaks on ka jala ja rattaga liikumine: millised on meie kõnni- ja sõiduteed, ülekäigud ja parkimise võimalused ning ka nende teede hooldus? Talvel saab sõidutee sageli enne puhtaks lükatud ja jalakäijad jõuavad lumes rühmates selle juba kinni tampida, mis aitab kaasa sulailmaga tekkivale jääle ja libedusele ning tekitab vajaduse selle tõrje järele.

Küsimuseks on ka uute elamurajoonide rajamine, linna tihendamine ja uudisasumite loomine. Kas tihendada senist? Kas see tähendab mõne haljasala vähendamist linna sees? Kas rajada uus ja haarata selleks puutumata loodust, langetada metsa, muuta veerežiimi jne? Meil Paides on kavas rajada täiesti uus asum Pärna tänava kanti uue piimakombinaadi ja jalgpallihalli ning endisest prügimäest talispordi tehismaastikuks muudetud ala lähistele. Samas ootab ajalooline linnasüda muinsuskaitse hoole all taaselavdamist ning Nõukogude-aegse planeerimistöö (seda nii kavandamise kui tasandamise tähenduses) augud linnaruumis ka täitmist.

Tuulikud ja tööstus on vast märksõnad, milleta ei saa sel aastal ühtki loodus- ja keskkonnateemalist arutelu pidada. Nii ka Paides ja Järvamaal. See seguneb hirmudega, aga ka infomanipulatsioonidega. Kohati on võigas kuulda juttu, kus ühele valikule vastandudes tuuakse selle alternatiiviks põlevkivi laiem kaevandamine ja metsade pelletiteks pressimine. Energeetika on kaasaegse inimühiskonna lahutamatu osa, majanduse närvisüsteem raharingluse kõrval. Tänapäeva energeetika märksõnaks on hajus tootmine ehk elektri saamisel ei vaata me enam ainult Ida-Virumaale, vaid ka oma kodukanti.

Ja loomulikult on küsimuseks inimese mõtestamise kogu selles kontekstis – kes me siis oleme, kas osa loodusest või väljaspool seda? Mis võimalused on inimesel ja inimkonnal kesta, kui inimene seab end loodusest kõrgemale? Siin on taas nii globaalne kui ka lokaalne aspekt. Viimase puhul on tugev seos ka inimese tervisega, tänapäeval rõhutatult vaimse tervisega. Sõna „tervis“ viitab võimele ja suutlikkusele olla terve, terviklik, millegi osa. Füüsiline keskkond kujundab paratamatult ka meie sotsiaalsust ja psühholoogilist heaolu. Kuidas on lood kogukondlikkusega, mis moel saavad loodus, loodushoid, keskkond ja keskkonnakaitse seda kohalikul tasandil soodustada või ka pärssida? Neile ja teistele küsimustele proovin arutlevas vormis järgnevas kahes-kolmes loos iga teemat sügavamalt avades vastata.

Räpinlaste talgupäev Laulupeosalus

Kersti Murumets, ELKS-i Rápina osakonna esimees

Talguplaanid olid meil varakult valmis, kuid ilm mängis vingerpussi ja lumepilvede tõttu lükkasime töid kaks nädalat edasi. Jüripäev, mis rahvakalendris märgib kevade ja kevadtööde algust, oli just sobiv. Talgupäev Laulupeosalus kujunes noorusliku väega rõõmsaks, tegusaks ja tulemuslikuks, sest kampa läi rahvatantsujuht Küllike Arjokesse oma rühmadega gümnaasiumist. Innuga korjasime kokku mahalangenud oksad, millest süttis osavõtlike naabrite lõkkeplatsil uhke jürituli.

Laulupeosalu rajati kohalike eestvedamisel 1969. aastal, laulupeo sajandal sünnipäeval Võru tänava silla ehitamisel tekkinud poolsaarele. Haljastustööd võtsid toona ette üldlaulupeoks valmistuvad Rápina nais- ja meeskoor oma dirigentidega ning Eesti Looduskaitse Seltsi liikmed koos noorte loodusesõpradega. Iga

Talgulised Laulupeosalus. Foto: Marge Trumsi

koorilaulja sai istutada oma puu. Ka tänapäeval saab mitmeid tähtsaid sündmusi alguse just Laulupeosalust. Näiteks laste laulu- ja tantsupäeval on traditsiooniks saanud alustada rongkäiku just Laulupeosalust. Selle raames istutatakse pihlakas (vn *rjabina*, millest on Rápina oma nime saanud), öeldakse avasõnad ja tervitused pidulistele.

Rápina valla kauaaegne kultuurikorraldaja Marge Trumsi, kes on ka Eesti Looduskaitse Seltsi liige, andis teada, et 17. juunil 2025 jõuab laulupeotuli oma teekonnal Rápinasse ja seda võtame vastu Laulupeosalus. Talgutöö käigus pidasime üheskoos plaani, kuhu ja mis puu võiks sel puhul istutada. Veidi on veel aega, et mõelda ja otsustada. Vanemate puude võrad vajaksid hoolduslõikust ning mõni kuivanud puu mahavõtmist. Kurb, et olmeprügi hoolimatult maha pillutakse, kokku sai seda korjatud neli kotitäit.

Tegime hoolega tööd, nautisime linnulaulu ja looduse ilu. Üheskoos tegutsedes saame muuta maailma paremaks!

Ootame infokirja kaastöid teile olulistel teemadel! Samuti ootame tagasisidet, mida soovite infokirjast lugeda. Saada oma arvamus info@elks.ee.

Infokirja pani kokku ja toimetab Eesti Looduskaitse Seltsi kommunikatsioonitoimkond.

Keeletoimetaja: Tiiu Saar. Küljendaja: Eike Pensa.

Telli infokiri e-postiga

<https://elks.ee/liitu-meie-infokirjaga/>.